

Wstęp

Książka *Socjoterapia młodzieży. Studium psychologiczno-pedagogiczne* jest rezultatem naszych zainteresowań badawczych problematyką pomocy psychologiczno-pedagogicznej skierowanej do młodzieży. Uznajemy doniosłe znaczenie okresu adolescencji jako czasu obdarzonego silnym potencjałem rozwojowym, podczas którego istnieją niepowtarzalne możliwości wsparcia rozwoju i pomocy dla nastolatków. Młodzież uczestniczącą w socjoterapii postrzegamy jako jednostki, które dysponują osobistym potencjałem umożliwiającym im coraz bardziej niezależne i podmiotowe życie, dokonywanie samodzielnych wyborów oraz kształtowanie własnej biografii, ale także jako osoby, które lokują się w grupach zwiększonego ryzyka, ponieważ borykają się z różnego typu problemami w funkcjonowaniu psychospołecznym.

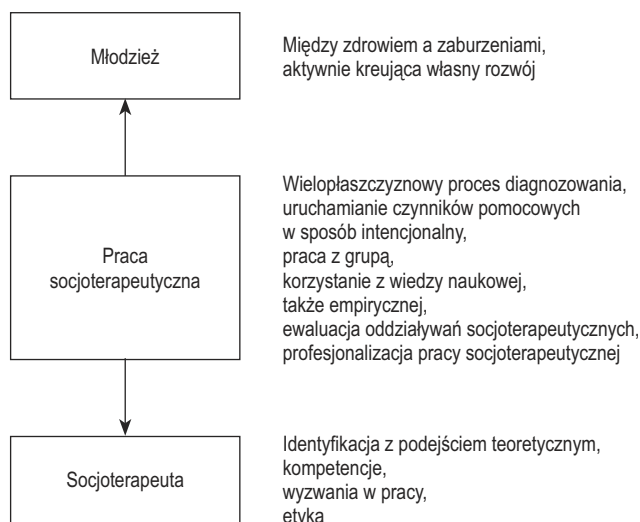
Praca ma charakter interdyscyplinarny, a zamieszczone rozważania stanowią wieloaspektową narrację w obszarze nauk psychologicznych i pedagogicznych wokół: pomocy psychologiczno-pedagogicznej, profilaktyki, diagnozy psychologicznej i pedagogicznej, rozwoju człowieka w okresie adolescencji, socjalizacji i wychowania. **Socjoterapię** definiujemy jako grupową formę pomocy psychologiczno-pedagogicznej, ukierunkowaną na dzieci i młodzież z grup ryzyka i/lub przejawiających zaburzenia w funkcjonowaniu psychospołecznym, która polega na intencjonalnym uruchamianiu czynników pomocowych, występujących między członkami grupy, w relacji z socjoterapeutą i w procesie grupowym, w celu uaktywnienia potencjału rozwojowego (społecznego, emocjonalno-motywacyjnego, poznawczego), zapobieganiu kształtowaniu się zaburzeń i problemów zdrowotnych oraz zmiany trajektorii rozwoju i wzmocnienia mechanizmów zdrowia i/lub osłabienia patomechanizmu utrzymującego problemy psychospołeczne.

Niniejsza książka składa się z pięciu rozdziałów, odnoszących się do kolejnych aspektów przyjętej definicji socjoterapii. Rozdział pierwszy dotyczy młodzieży, drugi – socjoterapii jako formy pomocy łączącej oddziaływania psychologiczne z pedagogicznymi, trzeci – diagnozy w socjoterapii, czwarty – pracy grupowej, a piąty poświęcony jest osobie socjoterapeuty (ryc. 1). Na początku każdego rozdziału pojawia się definicja socjoterapii z wyróżnionym fragmentem, którego dotyczą podejmowane rozważania.

W rozdziale pierwszym dokonaliśmy charakterystyki okresu adolescencji jako czasu przejścia między dzieciństwem a dorosłością. Dojrzewanie jest etapem, na którym z jednej strony można w pracy socjoterapeutycznej wspierać rozwój i potęgować zasoby jednostek, z drugiej zaś zapobiegać czynnikom ryzyka. W konsekwencji istnieje potrzeba diagnozowania i stosowania strategii nastawionych zarówno na rozpoznanie i wspieranie zasobów, jak i na rozpoznanie i korekcję czynników ryzyka. Ponadto w tej części pracy wskazałyśmy, że młodzi ludzie mają

■ Wstęp

swój udział w społeczeństwie współczesnym, które określane jest niekiedy jako „zmienne” i „płynne”. W związku z tym nie tylko najważniejsze zadania okresu adolescencji, które dotyczą kształtowania własnej tożsamością, lecz także charakterystyka współczesności „wymuszają” na młodzieży umiejętność adaptacji do zmiany i eksperymentowania z własną tożsamością. „Bycie pomiędzy” jest więc wielokrotnie potęgowane przez atrybuty jednostek, funkcjonowanie społeczeństwa ponowoczesnego i charakterystykę okresu adolescencji.

RYCINA 1. Praca z grupą młodzieży w socjoterapii

Źródło: opracowanie własne.

Rozdział drugi dotyczy socjoterapii rozumianej jako forma pomocy psychologiczno-pedagogicznej, która – podobnie jak młodzież – przyjmuje pozycję „pomiędzy” różnymi sferami. Wielu autorów podkreśla bowiem, że ten rodzaj pomagania lokuje się między treningiem interpersonalnym a psychoterapią grupową. Socjoterapia skierowana jest do tych młodych ludzi, którzy jeszcze nie spełniają kryteriów zaburzeń psychicznych, lecz są w grupach zwiększonego ryzyka rozwoju psychopatologii. Podczas zajęć realizowane są zarówno cele rozwojowe, profilaktyczne, jak i korekcyjne/terapeutyczne w zależności od potrzeb danej grupy. W pracy socjoterapeutycznej korzysta się więc i z modeli zdrowia, i z modeli zaburzeń psychicznych, potęgując zasoby uczestników i uczestniczek lub interweniując w obszary niezaprzeczalnie problemowe. Wyzwaniami, przed którymi stoi socjoterapia – jako forma pomocy psychologiczno-pedagogicznej mająca w Polsce długą historię zastosowań praktycznych – są jej intensywna profesjonalizacja, coraz

silniejsze osadzenie teoretyczne oraz wprowadzanie badań naukowych w obszarze jej skuteczności.

Rozdział trzeci poświęcony jest diagnozowaniu w socjoterapii jako wieloaspektowemu i celowemu procesowi zbierania informacji, stawiania hipotez diagnostycznych i ich weryfikacji. Diagnozowanie odnosi się do różnych etapów oddziaływań pomocowych oraz do wielu perspektyw podmiotowych: jednostkowej (osoba i jej relacje), grupowej (grupa jako całość oraz procesy grupowe) i społecznej (kręgi społeczne, kontekst społeczno-kulturowy). W tym rozdziale rozpoczęliśmy od opisu dylematów związanych z protodiagnozą, która odbywa się w środowisku rozwoju młodego człowieka, np. w szkole, oraz charakterystyki diagnozy kwalifikującej osobę do socjoterapii. Następnie przedstawiłyśmy diagnozę funkcjonalną i konceptualizację przypadku w socjoterapii, które przybierają postać ciągłego procesu rozwijania i sprawdzania hipotez poprzez obserwację uczestnika w grupie w czasie socjoterapii. Odniosłyśmy się też do diagnozowania grupy jako całości, koncentrując się na diagnozowaniu etapów rozwoju grupy. W socjoterapii diagnozie podlega także sam proces pomagania dzięki pracy z grupą poprzez ocenę gotowości grupy i konkretnego uczestnika do przyjęcia interwencji oraz oceny efektu zastosowania określonej interwencji.

Rozdział czwarty zawiera analizę socjoterapii jako sposobu pomagania w drodze uruchamiania procesu grupowego i aktywowania czynników pomocowych. W tej części pracy przedstawiłyśmy zasady kwalifikacji uczestników do grup socjoterapeutycznych i warunki formalne ich prowadzenia. Dokonałyśmy także charakterystyki zjawisk występujących na różnych etapach rozwoju grupy socjoterapeutycznej (początkowej, eksploracji różnic, konstruktywnej pracy i zakończenia pracy grupy socjoterapeutycznej) wraz z zadaniami i wyzwaniem, które stoją przed osobami prowadzącymi te grupy i uczestnikami socjoterapii. Przedstawiłyśmy także główne grupy technik używanych w socjoterapii, do których należą praca w kręgu i jej specyficzna ustrukturyzowana forma, zwana rundką, oraz ćwiczenia i zabawy socjoterapeutyczne wraz z ich omówieniem. Stosowane techniki wynikają z przyjętej przez socjoterapeutę strategii pomocowej, u której podstaw powinny leżeć ogólne założenia co do natury ludzkiej zdefiniowane przez założenia paradygmatyczne.

Ostatni rozdział poświęcony jest osobie socjoterapeuty. Prowadzący grupy wykorzystują w swojej pracy wiele kompetencji: psychologiczno-pedagogicznych, diagnostycznych, pomocy grupowej, pracy pomocowej z młodzieżą, autoedukacyjnych i moralnych. Tożsamość zawodowa socjoterapeutów bardzo często opiera się na wybranym podejściu paradygmatycznym, które wyznacza sposób ich pracy w socjoterapii. Jak wynika z prowadzonych dotychczas badań, socjoterapeuci doświadczają na co dzień w jej trakcie wielu różnorodnych wyzwań zarówno w relacji z uczestnikami i grupą, jak i kontekstem społecznym, w jakim funkcjonują zawodowo. Ważnym wsparciem w pracy w tym obszarze pomocy psychologiczno-pedagogicznej może być wprowadzenie ogólnie podzielanych przez socjoterapeutów

zasad, których prowadzący grupy uczyliby się podczas szkolenia z zakresu socjoterapii i w toku własnej praktyki podejmowanej pod superwizją.

Warto także podkreślić, że niniejsza rozprawa jest kontynuacją zainteresowań badawczych będących ważnym wątkiem naszych wspólnych biografii, nie pojawiła się więc w „biograficznej pustce”. Od 2013 roku napisałyśmy razem wiele artykułów dotyczących socjoterapii oraz prowadziłyśmy w tym obszarze badania naukowe. Do najważniejszych prac należą z pewnością: rozdział w podręczniku *Psychologia kliniczna dzieci i młodzieży* pod redakcją naukową Iwony Grzegorzewskiej, Lidii Cierpiałkowskiej i Anety R. Borkowskiej, zatytułowany „Socjoterapia dzieci i młodzieży” (Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN 2020), oraz monografia zbiorowa pod redakcją naukową Barbary Jankowiak *Socjoterapia jako forma pomocy psychologiczno-pedagogicznej. Teoria i praktyka* (Poznań: Wydawnictwo Naukowe UAM 2013), w której jesteśmy współautorkami dwóch rozdziałów, rozważających tożsamość socjoterapii jako sposobu pomagania dzieciom i adolescentom: „Socjoterapia jako forma pomocy psychopedagogicznej” oraz „Czynniki pomocowe w socjoterapii dzieci i młodzieży – refleksja teoretyczna”. Kanwę dalszych poszukiwań naukowych umieszczonych w tej pracy stanowiły badania empiryczne, na podstawie których powstały liczne artykuły naukowe, m.in.: E. Soroko, B. Jankowiak, *Shaping social and psychological competencies or intervening in a crisis? Sociotherapists’ experiences of helping adolescents in Poland*, *International Journal for the Advancement of Counselling* 2020; B. Jankowiak, E. Soroko, *Wyzwania w pracy socjoterapeutycznej z dziećmi i młodzieżą. Perspektywa prowadzących grupy*, *Resocjalizacja Polska* 2020, 20, 299–318; B. Jankowiak, E. Soroko, *Style socjoterapeutycznej pracy grupowej z dziećmi i młodzieżą z perspektywy czynników pomocowych*, *Studia Edukacyjne* 2014, 31, 195–218; B. Jankowiak, E. Soroko, *Wybrane problemy diagnozy opisowej w socjoterapii – aspekty teoretyczne oraz związki z funkcjonowaniem zawodowym socjoterapeutów*, *Studia Edukacyjne* 2014, 33, 165–187; B. Jankowiak, E. Soroko, *Wybrane determinanty doświadczenia pracy zawodowej przez socjoterapeutów*, *Przegląd Pedagogiczny* 2016, 1, 102–115, i wiele innych.

Będąc świadomymi wagi współpracy między naukowcami i praktykami oraz luk w ugruntowaniu teoretycznym samej socjoterapii jako formy praktyki pomocowej, współpracowałyśmy z Polskim Stowarzyszeniem Socjoterapeutów i Trenerów, m.in. przygotowując wykłady plenarne na konferencjach organizowanych przez Stowarzyszenie: E. Soroko, B. Jankowiak (2017). *Od teorii i badań do praktyki socjoterapeutycznej*. I Konferencja Polskiego Stowarzyszenia Socjoterapeutów i Trenerów „Socjoterapia – z perspektywy teorii i praktyki”, 3 czerwca 2017 r. Bydgoszcz; E. Soroko, B. Jankowiak (2019). *Jak pomagać adolescentom/tkom w procesie socjoterapii? Perspektywa socjoterapeutów/tek. Jakościowa analiza opowieści o doświadczeniach zawodowych*. II Konferencja Polskiego Stowarzyszenia Socjoterapeutów i Trenerów „Socjoterapia – z perspektywy teorii i praktyki”, 9 czerwca 2019 r., Bydgoszcz; a także publikując w czasopiśmie wydawanym przez Stowarzyszenie.

Ponadto nie bez znaczenia były nasze doświadczenia praktyczne – pracowałyśmy bowiem przez wiele lat z młodzieżą zarówno w obszarze promocji zdrowia

i potęgowania zasobów, profilaktyki, jak i socjoterapii oraz psychoterapii zaburzeń. Ważnym motywem do podjęcia eksploracji naukowego obszaru socjoterapii były doświadczenia dydaktyczne i współtworzenie przez Barbarę Jankowiak specjalności „Socjoterapia i promocja zdrowia” na Wydziale Studiów Edukacyjnych (WSE) Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu oraz prowadzenie wykładów i ćwiczeń z socjoterapii dla studentów tego kierunku. Nieocenionym wsparciem dla naszej działalności naukowej była niewątpliwie powołana w lipcu 2017 r. przez Dziekana WSE prof. dr hab. Agnieszkę Cybal-Michalską Wydziałowa Grupa Badawcza Psychologiczno-Pedagogiczne Aspekty Socjoterapii.

Niniejsza rozprawa stanowi także kontynuację poszukiwań teoretycznych i empirycznych polskich autorów zajmujących się socjoterapią oraz pomocą psychologiczno-pedagogiczną skierowaną do młodzieży. Do najważniejszych prac należą z pewnością te wprost dotyczące socjoterapii, np.: K. Sawicka (red.), *Socjoterapia*. Warszawa: Wydawnictwo Kompendium 2010 ; R. Szczepanik, A. Jaros, *Techniki socjoterapeutyczne w pracy z dzieckiem agresywnym*. Łódź: Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego 2016; E. Grudziwska (red.), *Diagnoza w socjoterapii*. Warszawa: Difin 2017; M. Wilk, *Diagnoza w socjoterapii*. Gdańsk: Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne 2014.

Bardzo duże znaczenie dla zrozumienia społeczno-kulturowych aspektów konstruowania tożsamości współczesnej młodzieży miały książki Zbyszko Melosika (*Kultura popularna i tożsamość młodzieży. W niewoli władzy i wolności*. Kraków: Impuls 2013), Agnieszki Gromkowskiej-Melosik (red., *Kultura popularna i (re)konstrukcje tożsamości*. Poznań, Leszno: Wyższa Szkoła Humanistyczna w Lesznie 2007) i Agnieszki Cybal-Michalskiej (*Tożsamość młodzieży w perspektywie współczesnego świata. Studium socjopedagogiczne*. Poznań: Wydawnictwo Naukowe UAM 2006).

Ważną perspektywą przyjmowaną w tej książce jest perspektywa psychologii rozwojowej, klinicznej i psychopatologii rozwojowej. W tym obszarze bez wątpienia w rozwijaniu naszego sposobu myślenia dużą rolę odegrały książki i artykuły Lidii Cierpiałkowskiej, m.in. wchodzące w skład podręczników: L. Cierpiałkowska, H. Sęk (red.), *Psychologia kliniczna*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN 2016; I. Grzegorzewska, L. Cierpiałkowska, A. R. Borkowska (red.), *Psychologia kliniczna dzieci i młodzieży*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN 2020; oraz prace Anny Brzezińskiej (red., *Portrety psychologiczne człowieka. Praktyczna psychologia rozwojowa*. Gdańsk: Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne 2005; *Spółeczna psychologia rozwoju*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe Scholar 2000).

Natomiast dzięki lekturze prac Heleny Sęk (H. Sęk, Ł. D. Kaczmarek, *Promocja zdrowia i prewencja zaburzeń*. W: L. Cierpiałkowska, H. Sęk (red.), *Psychologia kliniczna*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN 2016), Barbary Woynarowskiej (*Edukacja zdrowotna*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN 2007) czy Ewy Kasperek-Golimowskiej (*Socjoterapia a zdrowie*. W: B. Jankowiak (red.), *Socjoterapia jako forma pomocy psychologiczno-pedagogicznej. Teoria i praktyka*. Poznań: Wydawnictwo Naukowe UAM 2013) pogłębiłyśmy wiedzę na temat profilaktyki, promocji zdrowia i edukacji zdrowotnej – a więc pozytywnych i związanych z potęgowaniem zasobów

■ Wstęp

aspektów socjoterapii. Bez wymienionych pozycji nie miałybyśmy odwagi do dyskusji i formowania swojego stanowiska w sprawie socjoterapii.

W tekście przyjęto dla uproszczenia przekazu gramatyczny rodzaj męski, pragniemy jednak zaznaczyć, że każdorazowo, gdy jest on użyty, mamy na uwadze osoby różnej płci, a więc adolescentów i adolescentki, uczestników i uczestniczki grup, socjoterapeutów i socjoterapeutki itp.